

AGATA JANKOWICZ

Gry interdyskursywne w rosyjskojęzycznych parodiach politycznych

Interdiscursive games in Russian-language political parodies

Abstract. Political parodies transcend the prevailing social hierarchies, opening the field for polemics with government representatives. They also provide a space for the contamination of two or more distant discourses. In their texts, parodists refer to the rules of creating texts and utterances of political discourse, while modifying their selected elements by means of interdiscursive games. The purpose of the study is to define the category of the interdiscursive game and to analyze its strategies based on the example of contemporary Russian parodies on political issues published on YouTube. The study examines interdiscursive games grouped according to the following classification: genre convention games, intertextual games, games at the level of different linguistic means, structural games involving extralinguistic signs. As a result of the analysis, parodic interdiscursive games were divided into two categories: first-degree references and further references. The references of the first degree consist in transferring the main imitated discourse to the discourse of the comic. The second type of games concerns parodic references to other discourses that are introduced to the main imitated discourse. Interdiscursive games of both types help to discover the mechanisms that shape the political discourse. Thus, parody, using borrowed schemes, reveals those meanings which were not expressed explicitly in the original texts and utterances.

Keywords: interdiscursive game, political parodies, discourse, interdiscursivity, intertextuality

Agata Jankowicz, University of the National Education Commission, Kraków – Poland, agata.jankowicz@doktorant.up.krakow.pl, <https://orcid.org/0000-0001-9346-4899>

Wstęp

Parodia stanowi formę przekraczania tego, co typowe lub konwencjonalne. Przedstawiając świat w krzywym zwierciadle, służy wzbudzeniu efektu komicznego, ale może stać się również skutecznym narzędziem budowania krytyki politycznej. Sposób, w jaki parodia odtwarza dyskursy, transformuje je, uwidaczniając ich cechy i mechanizmy funkcjonowania, stanowi szczególnie ważny obiekt badań w kontekście krajów, w których wyrażanie bezpośredniej krytyki wobec elit rządzących jest utrudnione lub wiąże się z poważnymi sankcjami.

Celem badania zaprezentowanego w niniejszym artykule jest analiza gier interdyskursywnych stosowanych we współczesnych parodiach politycznych. Gry interdyskursywne pojmowane są tu jako zabiegi polegające na intencjonalnym zapożyczaniu do tekstu parodii elementów obcych dyskursów. Do materiału badawczego należą audiowizualne parodie polityczne publikowane przez rosyjskojęzycznych autorów na portalu YouTube. Badanie opiera się na analizie tekstów z przyjęciem perspektywy dyskursywnej, a więc z uwzględnieniem szerszego kontekstu produkcji i recepcji wytworów tekstowych. Do zbadania roli znaków pozajęzykowych w kształtowaniu sensów zawartych w utworach parodystycznych wykorzystano elementy analizy multimodalnej.

O pojęciu dyskursu

Rozważania na temat gier interdyskursywnych występujących w parodiach należy rozpocząć od doprecyzowania samego pojęcia *dyskursu*. Wydaje się, że mimo kilkudziesięcioletniej już historii badań nad różnymi typami dyskursów językoznawcom nie udało się wypracować wspólnej definicji tego terminu. Na podstawie prac poświęconych powyższemu zagadnieniu Małgorzata Lisowska-Magdziarz wyróżnia aż sześć znaczeń wyrazu dyskurs:

- 1) język w użyciu (np. dyskurs debat sejmowych);
- 2) sposób użycia języka właściwy określonej osobie, zbiorowości osób bądź instytucji (np. dyskurs prawniczy);
- 3) jednostkowe zdarzenie komunikacyjne;
- 4) dyskusja, wymiana opinii, czyli interakcja pomiędzy określonymi jednostkami lub grupami;
- 5) sposób użycia języka charakterystyczny dla pewnej sytuacji społecznej (np. dyskurs lekcji w szkole);
- 6) system wartości, poglądów na określony temat wraz z charakterystycznym sposobem ich wyrażania (np. dyskurs współczesnego globalizmu) (Lisowska-Magdziarz 13–15).

Niejednoznaczność terminu dyskurs w badaniach językoznawczych wynika z interdyscyplinarnego charakteru danej kategorii oraz inspiracji odmiennymi nurtami, różniącymi się pod względem zakresu rozpatrywanego zagadnienia oraz przyjętej perspektywy badawczej. Wyłaniają się z nich odrębne koncepcje i metody badawcze, które wpływają na kształt prowadzonych analiz. Wśród wiodących lingwistycznych kierunków analizy dyskursu należy wymienić tradycję francuską oraz angloamerykańską.

Jak zauważa Bernadetta Ciesek, angloamerykańska koncepcja dyskursu opiera się w dużej mierze na pracach Teuna van Dijka (Ciesek 22). W Polsce dany

kierunek badań nad dyskursem jest reprezentowany m.in. przez warszawską lingwistkę Annę Duszak. Paradygmat angloamerykański umieszcza dyskurs w planie użycia języka, przypisując mu status zdarzenia językowego z jego aspektami funkcjonalnymi, do których zaliczane są podmiot, cel oraz okoliczności aktu komunikacji (Ciesek 22). Duszak definiuje dyskurs jako całość aktu komunikacji, na który składa się określona werbalizacja (tekst) oraz czynniki pozajęzykowe, przede wszystkim sytuacja użycia oraz rozmówcy (Duszak 19). Przedmiotem analizy dyskursu są wypowiedzi i teksty osadzone w kontekście (Dijk 12). Należy zaznaczyć przy tym, że kontekst rozpatrywany jest zarówno w znaczeniu węższym, obejmującym kategorie pragmatyczne, takie jak czas, miejsce, okoliczności, uczestnicy komunikacji, ich role i intencje (kontekst lokalny), jak i w szerszym, odnoszącym się do czynników związanych z tłem społeczno-instytucjonalnym (kontekst globalny) (Dijk 29).

Inny charakter mają badania nad dyskursem w tradycji francuskiej. W danym nurcie koncepcja dyskursu ewoluowała od utożsamiania tego zjawiska ze zdarzeniem językowym osadzonym w generującej je sytuacji do postrzegania dyskursu jako społeczno-językowej aktywności ludzi w określonej dziedzinie życia (Grzmil-Tylutki 2012a: 224–225). Definiując omawiane pojęcie, Dominique Maingueneau zwraca uwagę na osiem charakterystycznych dlań właściwości:

- 1) dyskurs ma charakter ponadzdaniowy;
- 2) stanowi formę działania (o charakterze pragmatycznym oraz społecznym);
- 3) cechuje się interakcyjnością;
- 4) jest zawsze osadzony w kontekście;
- 5) jest realizowany przez określony podmiot mówiący;
- 6) podlega konkretnym normom;
- 7) funkcjonuje w interdyskursie;
- 8) kształtuje społeczne usankcjonowane znaczenia (Maingueneau 19–24).

Tym, co wyróżnia badania francuskojęzyczne, jest w szczególności akcentowanie relacji pomiędzy dyskursem a normą. Nawiązując do prac francuskich badaczy, Halina Grzmil-Tylutki określa dyskurs jako skonwencjonalizowane użycie języka oparte na określonych normach społecznych (Grzmil-Tylutki 2012b: 49). Przedmiotową realizacją dyskursu są teksty tworzone w ramach konwencji gatunkowej (Grzmil-Tylutki 2012b: 51). Podobny sposób konceptualizacji dyskursu wybrzmiewa w pracach krakowskiej lingwistki Janiny Labochy, która rozumie dany termin jako „normę i strategię zastosowaną w procesie tworzenia tekstu i wypowiedzi” (Labocha 60). Na normę składają się wzorce społeczne i kulturowe, które znajdują wyraz w należących do dyskursu tekstach i wypowiedziach o określonym nacechowaniu gatunkowym (Labocha 60).

W polskich pracach językoznawczych odnaleźć można wiele rozbieżnych interpretacji dyskursu. W tym kontekście Grzmil-Tylutki zwraca uwagę na zasad-

nicze różnice pomiędzy studiami polonistów, czerpiących inspirację z rodzimych tradycji badawczych (przede wszystkim tekstologii), oraz pracami neofilologów, nawiązujących do nurtów zagranicznych właściwych wybranej filologii (Grzmil-Tylutki 2012b: 52). W Polsce pojęcie dyskursu zyskało popularność za sprawą tłumaczeń prac van Dijka publikowanych na łamach czasopisma „Pamiętnik Literacki” (Piekot 23). Upowszechnienie koncepcji holenderskiego badacza w polskim środowisku akademickim przesądziło o dominacji nurtu angloamerykańskiego (Grzmil-Tylutki 2012b: 54; Piekot 23). Inspiracje danym prądem są dostrzegalne np. w definicjach dyskursu zaproponowanych przez Stanisława Gajdę czy Jerzego Bartmińskiego i Stanisławę Niebrzegowską-Bartmińską.

[...] dyskurs to wydarzenie komunikacyjne. Terminem tym zwraca się uwagę na funkcjonalne aspekty tekstu rozpatrywanego w kontekście (kto?, jak?, kiedy?, dlaczego?, itd.), tj. na uczestników komunikacji i zarazem użytkowników języka, którzy komunikują swoje przekonania i emocje, zanurzeni w bardziej kompleksowe wydarzenia (sytuacje) społeczno-kulturowe [...] (Gajda 9–10).

Pojęcie dyskursu nie dotyczy [...] po prostu „języka w użyciu”, lecz obejmuje także cały kontekst sytuacyjny, cały złożony układ komunikacyjny służący interakcji i realizowaniu założonych celów. Jest procesualną i kontekstową konceptualizacją „zdarzenia komunikacyjnego”, którego przedmiotową „wytworową” konceptualizacją jest tekst (Bartmiński, Niebrzegowska-Bartmińska 32).

Podobnie jak w polskim środowisku naukowym, wśród rosyjskich dyskursologów nie ma zgody w kwestii definiowania pojęcia dyskursu. Również w tym przypadku analizy inspirowane nowymi prądami zagranicznymi łączą się z rodzimymi badaniami opartymi na starszych koncepcjach, m.in. teorii stylów funkcjonalnych (Stepanov 36) oraz filozofii języka Michaiła Bachtina (Gorbunova 161–162). Prace rosyjskich badaczy dyskursu, wśród których wymienić należy takich uczonych, jak Nina Arutiunowa, Walentyna Grigorjewa, Władimir Karasik, Natalja Kłuszyna, Wiktorija Krasnych, Michaił Makarow, Michaił Oleszkow, Konstantin Siedow czy Walerija Czerniawska, różnią się pod względem konceptualizacji omawianego pojęcia. O tych odmiennych interpretacjach piszą m.in. Siergiej Workaczew i Jelena Workaczewa, którzy konstatują, że dyskurs pozostaje terminem „pustym”, nabierającym znaczenia dopiero w powiązaniu z konkretnym paradygmatem badawczym (Vorkačev, Vorkačeva 17).

W niniejszym artykule dyskurs pojmowany będzie za Lisowską-Magdziarz jako „zespół zachowań językowych, których treść i forma uwarunkowane są koncepcjami poznawczymi charakterystycznymi dla danej epoki, danego typu komunikacji, rodzaju działalności, a także praktycznymi warunkami formułowania wypowiedzi (kto mówi, do kogo, w jakim celu, w jakiej sytuacji)” (Lisowska-Magdziarz 16). Wybór danej definicji jest związany z charakterem materiału ba-

dawczego (na który składają się utwory parodystyczne nawiązujące do zespołu tekstów i wypowiedzi polityków) oraz heterogenicznością dyskursów wchodzących we wzajemną interakcję w utworach parodystycznych.

Czym jest interdyskursywność?

Interdyskursywność należy do szerokiego grona tych terminów z zakresu badań poststrukturalistycznych, które nie poddają się jednoznacznej definicji. Pod tym względem określenie to podzieliło los innego wieloznacznego pojęcia – *intertekstualności*, pod którą kryje się cały zespół relacji międzytekstowych. Jak zauważa Stanisław Balbus, związki intertekstualne mogą być rozumiane jako relacje pomiędzy tekstem a tekstem (lub zbiorem konkretnych tekstów), między tekstem a systemem (stylem, gatunkiem, tradycją literacką) lub pomiędzy tekstem a kontekstem kulturowym (Balbus 42).

Pojęcie *interdyskursywności* spotykane jest w badaniach językoznawczych w co najmniej trzech znaczeniach:

- 1) jako cecha dyskursów umożliwiająca ich dyferencjację;
- 2) jako zapożyczenia między dyskursami;
- 3) jako wprowadzanie do pojedynczego egzemplarza tekstowego zapożyczeń z dyskursu zewnętrznego.

Pierwsza interpretacja spotykana jest m.in. w pracach badaczy francuskich. W *Słowniku analizy dyskursu* (fr. *Dictionnaire d'analyse du discours*) zostało wprowadzone rozróżnienie na intradyskurs, do którego należą powiązania między składnikami tego samego dyskursu, oraz interdyskurs, który (zgodnie ze znaczeniem morfologicznym danego wyrazu) określany jest jako zbiór relacji dyskursu z innymi dyskursami (Charaudeau, Maingueneau 329). Sama interdyskursywność nie jest postrzegana jako rodzaj związków międzytekstowych, a jako stała cecha dyskursu umożliwiająca wstępowanie w relacje z innymi systemami, a w konsekwencji – dyferencjację poszczególnych dyskursów (Charaudeau, Maingueneau 324).

Interdyskursywność może być również rozpatrywana z punktu widzenia ewolucji dyskursów zachodzącej pod wpływem interakcji z innymi dyskursami. Tego typu badania, koncentrujące się na dynamicznym charakterze komunikacji, prowadzone są głównie w nurcie krytycznej analizy dyskursu (KAD). W swoich analizach przedstawiciele KAD dążą do ustalenia, dlaczego i w jaki sposób powstają relacje interdyskursywne i jakie zmiany społeczne są w nich odzwierciedlane (Wu 2011: 104). Za przykład tego typu badań Jianguo Wu podaje analizy Laurie Cohen i Gill Musson, które wykazały, że w Wielkiej Brytanii dochodzi do stopniowej metamorfozy dyskursu medycznego pod wpływem dyskursu biznesu (Wu 2011:

102). Zapożyczenia interdyskursywne w tym przypadku związane są ze zmianami organizacyjnymi i własnościowymi brytyjskich placówek medycznych: przejścia od systemu opartego na finansowaniu państwowym do prywatnie zarządzanych przedsiębiorstw (Wu 2011: 102).

W pracach językoznawczych termin *interdyskursywność* występuje także w wąskim znaczeniu: jako rezultat intencjonalnie stosowanej strategii polegającej na ewokowaniu wybranych cech jednego dyskursu w produktach tekstowych innego dyskursu. Wówczas do tekstów następczych inkorporowane są tematy, motywy, środki językowe, figury retoryczne czy strategie pochodzące z obcego systemu. Jelena Biełogłazowa mówi o interdyskursywności w kontekście zapożyczenia w wybranym tekście jednego dyskursu prototypowych elementów konceptualnego i językowego planu innego dyskursu (Belogłazova 69). Podobnie Wu określa interdyskursywność jako przeplatanie w jednym egzemplarzu tekstowym różnych dyskursów, gatunków czy stylów (Wu 2012: 1312).

Rozpatrując odwołania międzytekstowe, Balbus wyróżnił dwa typy stylizacji: akceptatywną oraz polemiczną (Balbus 428). Przywołane przez badacza rodzaje nawiązań są dostrzegalne również na poziomie relacji interdyskursywnych. Odniesienia o charakterze akceptatywnym polegają na kontynuacji wzorca (wybranego dyskursu zewnętrznego) poprzez wplatanie jego elementów w struktury tekstu innego dyskursu celem dopełnienia lub wzmocnienia nowej wypowiedzi. Na przykład dla zwiększenia potencjału perswazyjnego w wypowiedzi dyskursu akademickiego mogą zostać wykorzystane strategie zaczerpnięte z języka biznesu (jak w przypadku coachingu akademickiego). W nawiązaniach polemicznych różnice pomiędzy dyskursami ulegają umyślnemu wyjaskrawieniu, a celem aktualizacji wzorca jest jego krytyka bądź kompromitacja. Tego typu referencje stanowią podstawę tekstów parodystycznych.

Ze względu na specyfikę analizowanego materiału i obrany cel badawczy w artykule została przyjęta wąska definicja interdyskursywności, jako zespołu zapożyczeń z obcych dyskursów intencjonalnie wprowadzanych do tekstu przez jego autora.

Gry interdyskursywne

Zjawiskiem charakterystycznym dla parodii politycznej jest krzyżowanie się odmiennych ram (ang. *frames*), czyli pewnych wzorców, zamkniętych w prototypowej strukturze schematów czy scenariuszy, aktualizowanych w tekstach odpowiednich dyskursów (Śładkiewicz 119). Parodia polityczna korzysta z ram co najmniej dwóch dyskursów: politycznego i komicznego. Z jednej strony jest to wtórny (powstający w odpowiedzi na pewne wydarzenia polityczne) gatunek dyskursu politycznego

o naturze polemicznej, ukierunkowany na krytykę wybranych przedstawicieli sceny politycznej, ich działań lub rezultatów ich decyzji (Śładkiewicz 121). Z drugiej strony parodia ma na celu ośmieszenie imitowanego obiektu, operuje specyficznym zasobem środków umożliwiających wywołanie u odbiorców śmiechu, przez co zaliczana jest do dyskursu komicznego (Śładkiewicz 121). Co więcej, w parodii politycznej mogą pojawić się nawiązania do innych dyskursów, w niewielkim stopniu związanych z dyskursem politycznym (np. religijnego, szkolnego). Odwołania do obcych systemów w utworach parodystycznych mają charakter celowy, przybierają postać gry prowadzonej pomiędzy twórcą tekstu a jego odbiorcami.

Konstruując grę interdyskursywną, autor pozostawia w tekście miejsca niespójne (pod względem struktury lub semantyki), które mogą wywołać u adresata dysonans. Naruszenie integralności tekstu stanowi jednak sygnał do poszukiwania interpretacji wybiegających poza literalne sensy zawarte w tekście. Autor może pozostawić w swoim utworze wskazówki (wyrażone w sposób mniej lub bardziej eksplicytny), mające naprowadzić potencjalnego odbiorcę na rozwiązanie zagadki. Kolejnym, aktywnym uczestnikiem gry jest odbiorca, często wirtualny, nieznanym bezpośrednio nadawcy. Powodzenie komunikacji zależy z jednej strony od zdolności przewidywania kompetencji adresata, z drugiej zaś – od wiedzy, umiejętności kojarzeniowych i interpretacyjnych samego odbiorcy. Niekiedy gra interdyskursywna może być adresowana jedynie do wąskiej grupy osób, które w założeniu nadawcy mają określony zasób wiadomości lub cechy umożliwiające prawidłową interpretację przekazu.

Na tle badań nad różnymi rodzajami gier prowadzonych w tekstach istotne wydaje się w szczególności ustalenie zależności pomiędzy gramami językowymi, intertekstualnymi i interdyskursywnymi. Warto zaznaczyć, że w szerokim znaczeniu gry językowe traktowane są jako zabiegi obejmujące zarówno modyfikacje na poziomie systemu językowego, jak również zapożyczenia międzytekstowe czy naruszenia reguł konwersacyjnych. Taką perspektywę przyjmuje Danuta Kępa-Figura.

[...] kategoria gier językowych jest bardzo szeroka. Zaliczam do niej: gry oparte na modyfikacji gramatyczno-semantycznej struktury danego tekstu (gry gramatyczne [czyli fonetyczne, słowotwórcze i składniowe] oraz gry semantyczne, tj. działania odwołujące się do relacji w polu znaczeniowym [synonimii, antonimii, polisemii, homonimii, komplementarności] oraz oparte na działaniach na frazeologizmach [udosłownienie frazeologizmu, gra między frazeologicznym a dosłownym znaczeniem związku wyrazowego, modyfikacja składu związku frazeologicznego]), gry zainicjowane umieszczeniem tekstu w kontekście innego tekstu (czyli konwencją gatunkową, intertekstualne i intersemiotyczne) oraz gry konwersacyjne (dla których punktem wyjścia jest przekroczenie zasad konwersacyjnych) (Kępa-Figura 371).

W niniejszym badaniu gry językowe, intertekstualne i interdyskursywne traktowane będą jako odrębne, choć powiązane ze sobą zjawiska. Gry językowe polegają na intencjonalnym naruszeniu reguł systemu językowego, czego rezultatem

są najczęściej przekształcenia o charakterze strukturalnym bądź semantycznym. Gry intertekstualne i interdyskursywne opierają się natomiast na celowych zewnętrznych nawiązaniach: w pierwszym przypadku do konkretnych wytworów tekstowych, w drugim – do obcego dyskursu. Jako że każdy tekst powstaje w ramach pewnego dyskursu, na dyskurs zaś składa się zbiór określonych tekstów, gry intertekstualne będą traktowane jako podklasa gier interdyskursywnych.

Ze względu na złożoność obiektów i zjawisk zebranych pod nadrzędnym pojęciem dyskursu (do których zaliczane są m.in. teksty i wypowiedzi, złożone konteksty ich występowania, uczestnicy dyskursu, reguły i strategie jego produkcji) nie jest łatwe stworzenie zamkniętej klasyfikacji gier interdyskursywnych. W niniejszym badaniu skoncentrowano się na czterech rodzajach gier pomiędzy dyskursami, do których należą:

- 1) gry z konwencją gatunkową,
- 2) gry intertekstualne,
- 3) gry na poziomie poszczególnych środków językowych,
- 4) gry strukturalne obejmujące znaki ekstralingwistyczne.

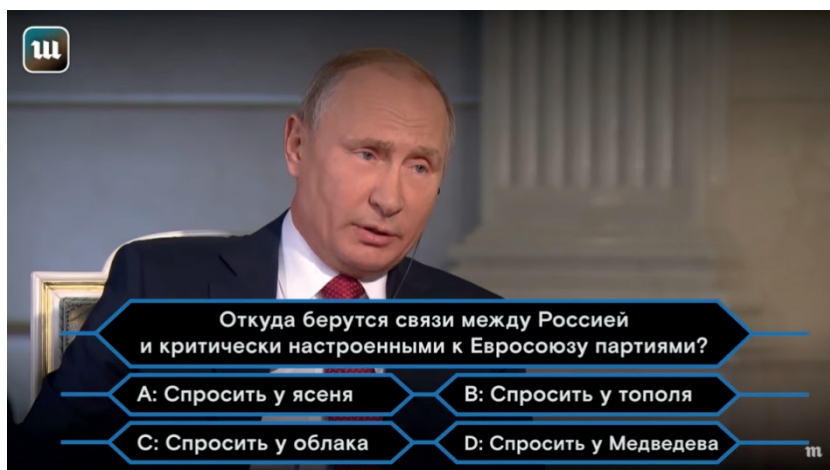
Powyższe typy gier zostały wyznaczone na podstawie analizy parodii politycznych przeprowadzonej w badaniu. Dana propozycja niewątpliwie nie stanowi pełnej klasyfikacji gier interdyskursywnych spotykanych w tekstach różnych gatunków i stylów.

Gry z konwencją gatunkową

Pierwszym rodzajem odwołań interdyskursywnych, jakie dają się zaobserwować we współczesnych parodiach politycznych, są gry z konwencją gatunkową. Zgodnie z definicją tekstu Jerzego Bartmińskiego, każdy wytwór tekstowy należy do określonego gatunku, ten zaś rządzi się własnymi zasadami, specyficzną strukturą oraz swoistym sposobem prezentowania rzeczywistości¹. Przy konstruowaniu utworów parodystycznych autorzy odwołują się do zasad tworzenia wybranych gatunków dyskursu politycznego. Na przykład, parodiując przemówienia noworoczne, przywołują standardowy schemat tematyczny, którego głównymi elementami są ocena wydarzeń minionego roku, podkreślenie wartości moralnych społeczeństwa oraz złożenie życzeń na nadchodzący rok. Im bardziej skonwencjonalizowany gatunek, tym łatwiej przeprowadzić parodystyczną grę.

¹ W ujęciu Jerzego Bartmińskiego tekst to „ponadzdaniowa jednostka językowa, makroznak mający określone nacechowanie gatunkowe i stylowe (kwalifikator tekstu), poddający się całościowej interpretacji semantycznej i komunikatywnej, wykazujący integralność strukturalną oraz spójność semantyczną i podlegający wewnętrznemu podziałowi semantycznemu, a w przypadku tekstów dłuższych – także logicznemu i kompozycyjnemu” (Bartmiński 17).

Niekiedy gra z odbiorcą może przybrać postać odniesień interdyskursywnych łączących gatunki dyskursu politycznego z innymi, obcymi dyskursami. Jako przykład może posłużyć parodia opublikowana na kanale YouTube Meduza² *Как уходит от ответа на неудобные вопросы. Мастер-класс Путина*. Nawiązuje ona do wywiadu udzielonego przez Władimira Putina austriackiej firmie radiowo-telewizyjnej ORF 1 czerwca 2018 roku. Komentując dane wydarzenie, parodysta tworzy tekst łączący gatunki pochodzące z dwóch różnych dyskursów: wywiad polityczny i teleturniej, w tym przypadku popularny format *Who wants to be a millionaire?* (pol. *Milionerzy*, ros. *Кто хочет стать миллионером*). W tak skonstruowanej parodii pojawia się parafraza pytania zaczerpniętego z oryginalnego wywiadu: „Откуда берутся связи между Россией и критически настроенными к Евросоюзу партиями?” (Meduza, 05.06.2018).

Rys. 1. Kadr z parodii *Как уходит от ответа на неудобные вопросы. Мастер-класс Путина*

Warianty odpowiedzi, przedstawione zgodnie z formatem teleturnieju, stanowią *de facto* przykłady realizacji techniki readresacji pytania – przenoszenia obowiązku odpowiedzi na inną osobę. Trzy z zaprezentowanych wariantów pochodzą z piosenki *Я спросил у ясеня* z kultowej radzieckiej komedii *Ирония судьбы, или С лёгким паром!* (1976). W utworze tym podmiot liryczny zwraca się do różnych obiektów przyrody z pytaniem o miejsce przebywania swojej wybranki, jednak nie uzyskuje odpowiedzi. Zestawiając warianty z piosenki z faktyczną reakcją

² Portal internetowy *Meduza.io* został założony w Rydze w 2014 roku przez byłą redaktor naczelną serwisu informacyjnego *Lenta.ru*. Założenie nowej strony poza granicami kraju związane było z dokonaniem przez władze Rosji przeniesieniem własności serwisu *Lenta.ru* w związku z publikacją krytycznych treści wymierzonych w rosyjskie elity rządzące (Litvinenko, Toepfl 234).

Putina („Вам лучше спросить об этом, конечно, представителя правительства России, господина Медведева”), autor parodii zdaje się sugerować, że uzyskanie interesującej dziennikarza informacji nie jest możliwe. W ten sposób parodysta naświetla problem manipulacji informacją w przestrzeni medialnej, zatajania przez władzę wiadomości.

Gry intertekstualne

Do innego rodzaju gier należą nawiązania intertekstualne polegające na bezpośrednim przeniesieniu elementów tekstu źródłowego do tekstu następczego. Oczywiście parodia sama w sobie jest tworem intertekstualnym, zawsze odnosi się do pewnych oryginalnych tekstów i wypowiedzi. Niemniej niektórzy parodysty dodatkowo przeprowadzają w swoich utworach grę z tekstami innych dyskursów oraz tekstami precedensowymi – samodzielnymi produktami działalności mownej, szeroko rozpoznawalnymi w określonej społeczności i wielokrotnie aktualizowanymi w kolejnych wytworach (Zaharenko et al. 83). Tego typu odwołania przeważnie przybierają postać gry z cytatem, przywoływanym w formie oryginalnej lub poddawanych transformacjom strukturalnym.

Przykład gry intertekstualnej można odnaleźć w parodii kanału Усы Пескова *Медведев призвал отменить бедность*. Tekst nawiązuje do deklaracji ówczesnego premiera Dmitrija Miedwediewa złożonej podczas spotkania w sprawie realizacji krajowych planów rozwojowych w czerwcu 2019 roku. Oryginalne przemówienie koncentruje się na przedstawieniu podstawowego zadania polityki wewnętrznej, jakim jest zmniejszenie liczby osób zarabiających poniżej minimum egzystencji (ros. *прожиточный минимум*). Parodysta jednak znacząco przekształca słowa premiera i przenosi do nich cytat z innej wypowiedzi: „Денег нет, но вы держитесь”.

[D. Miedwediew (tekst parodii)]: Ну а на самый крайний случай у нас есть план Б. Прямо перед выборами мы резко понизим прожиточный минимум – и вуаля! В России не останется вообще ни одного человека с доходами ниже, чем он. Красота и полный компот. Вроде все доходчиво объяснил, пора бежать [...]. А попрощаюсь с вами словами великого современника: „Денег нет, но вы держитесь” (Usy Peskova, 2.07.2019).

Fraza „Денег нет, но вы держитесь” stanowi nieco zmodyfikowaną wersję słów wypowiedzianych przez D. Miedwediewa podczas wizyty na Krymie w maju 2016 roku w odpowiedzi na skargę mieszkanki dotyczącą niskiego poziomu świadczeń emerytalnych. Dany fragment wypowiedzi zyskał szeroką popularność w Runecie i stał się tekstem precedensowym służącym do oceny trudnej sytuacji ekonomicznej w Rosji, na którą władze nie mogą znaleźć odpowiedzi.

Wprowadzenie przez parodystę powyższych słów do dyskusji na temat celów rozwojowych może sugerować bierność rosyjskich władz i niechęć do rozwiązywania problemów społeczeństwa.

Rys. 2. Kadr z parodii *Медведев призвал отменить бедность*

Gry na poziomie poszczególnych środków językowych

Najbardziej złożoną formą gier interdyskursywnych jest odwołanie do typowych figur retorycznych, wyrazów kluczowych, wyrażen sztamkowych kształtujących przestrzeń parodiowanego dyskursu. Część z nich jest spotykana jedynie w wybranym dyskursie, inne występują w języku ogólnym, jednak w poszczególnych dyskursach zyskują nowe znaczenia i pełnią odmienne funkcje. Dla prawidłowego zinterpretowania zagadki opartej na transformacji składników specyficznego języka dyskursu odbiorca powinien nie tylko rozpoznać źródło, ale również wiedzieć, jak funkcjonują dane jednostki w dyskursie.

Przykładem figur retorycznych szczególnie często spotykanych w wypowiedziach polityków są eufemizmy. Jednostki te pełnią funkcję zamienników o neutralnym lub pozytywnym zabarwieniu, służących zakamuflowaniu bądź złagodzeniu pejoratywnych konotacji wyrazów źródłowych. Są to więc określenia odnoszące się do desygnatu w sposób pośredni. Użycie eufemizmów może być umotywowane chęcią zachowania poprawności politycznej, jednak w wielu przypadkach związane jest z dążeniem do zatajenia niekorzystnych dla polityków faktów. Ta cecha dyskursu politycznego została odzwierciedlona w kolejnej parodii kanału Усы Пескова *Путин о митингах*. Dany utwór nawiązuje do przeprowadzonych w Moskwie w sierpniu 2019 roku wieców, stanowiących reakcję na odebranie przedstawicielom opozycji prawa do uczestnictwa w wyborach do moskiewskiej Rady Miejskiej. Po-

kojowe wystąpienia z czasem przekształciły się w protesty o charakterze antyrządowym, wywołując interwencję rosyjskich jednostek sił specjalnych. W nawiązaniu do powyższych wydarzeń powstała parodia, w której multiplikowana postać prezydenta FR komentuje pracę Rosgwardii (*Federalna Służba Wojsk Gwardii Narodowej Rosji*, ros. *Федеральная служба войск национальной гвардии Российской Федерации*, w skrócie *Росгвардия*) i OMON-u (*Oddział Mobilny Specjalnego Przeznaczenia*, ros. *Отряд мобильный особого назначения*, w skrócie ОМОН).

[W. Putin (tekst parodii)]: Кстати, о них [росгвардейцах – А.Я.] и об ОМОНе. Даже через нашу кремлевскую стену долетают крики об их якобы чрезмерной жестокости, что они, видите ли, ногу кому-то сломали, то в живот кого-то ударили. Во-первых, не было ни чрезмерной, ни жестокости. Ребята просто превращали массовые беспорядки в массовые порядки (Usy Peskova, 16.08.2019).

Ostatnia fraza przywołanego fragmentu („превращали массовые беспорядки в массовые порядки”) stanowi przykład złożonego eufemizmu. Za jego niejasną formą kryje się aluzja do użycia siły wobec protestujących, na co wskazuje zastosowana w poprzednich zdaniach enumeracja aktów agresji oraz pojawiające się paralelnie z tekstem fotografie z wieców przedstawiające członków Rosgwardii stosujących przemoc wobec nieuzbrojonych cywilów. Eufemizm w tym przypadku nie tyle łagodzi treść przekazu, ile zupełnie ją przekształca, ukazując agresorów jako obrońców. Zastosowana przez parodystę gra językowa, polegająca na antonimicznej inwersji słowa „беспорядок” wchodzącego w skład stałego wyrażenia „массовые беспорядки”, doprowadza do powstania nowego, niekonwencjonalnego związku wyrazowego „массовые порядки”. Ta parodystyczna transformacja może mieć na celu unaocznienie stosowanej przez polityków techniki żonglowania pojęciami, pozwalającej na dostosowanie obrazu rzeczywistości do przyjętej retoryki.

Rys. 3. Kadr z parodii *Путин о митингах*

Gry strukturalne obejmujące znaki ekstralingwistyczne

Odniesienia interdyskursywne obiektywizują się również w znakach ekstralingwistycznych. Znaki wizualne oraz audialne wprowadzają w kontekst wypowiedzi oraz pomagają w identyfikacji sytuacji komunikacyjnej, do której nawiązuje utwór parodystyczny. W parodiach politycznych są nimi głównie atrybuty państwowości, takie jak godło, flaga czy melodia hymnu, ale również znaki władzy politycznej, np. fanfary prezydenckie. Często wykorzystywane są także znaki wizerunku politycznego, do których należą m.in. elegancki ubiór, umiarkowana gestykulacja.

W znakach ekstralingwistycznych mogą zostać zawarte odniesienia do innych dyskursów. Jako przykład może posłużyć parodia kanału *Заповедник* zatytułowana *Как понизить высокий уровень ненависти*. Utwór powstał w odpowiedzi na wezwanie przewodniczącego Dumy Państwowej Wiaczesława Wołodina do ograniczenia anonimowości w Internecie w związku ze strzelaniną w szkole w Kazaniu, do której doszło 11 maja 2021 roku. W tekście parodii zostali przedstawieni wiodący rosyjscy politycy prowadzący dyskusję na temat poprawy bezpieczeństwa wewnętrznego w państwie, która jednak stopniowo przekształca się w plany ograniczenia wolności w przestrzeni sieciowej. Utwór wieńczy następująca konkluzja:

[W. Putin (tekst parodii)]: Вот видите, что получается, когда еще один человек начинает считать себя Богом. А у нас все-таки монотенстическое государство (*Zapovednik*, 18.05.2021).

Powyższym słowem, deifikującym postać prezydenta, towarzyszą w planie wizualnym kadry z multiplikowaną postacią Putina na tle portretu lidera w stroju imperatorskim. To nawiązanie do historycznego dyskursu może stanowić aluzję do prób przejścia absolutnej władzy przez prezydenta lub odrodzenia imperialistycznych dążeń w polityce Rosji.

Rys. 4. Kadr z parodii *Как понизить высокий уровень ненависти*

Wnioski

Odczytanie sensów zawartych w utworach parodystycznych jest możliwe jedynie poprzez wejście do proponowanej przez autora gry prowadzonej w przestrzeni między dyskursami. Gry interdyskursywne występujące w parodiach można podzielić na dwa typy: nawiązania pierwszego stopnia i nawiązania dalsze. Te pierwsze polegają na przeniesieniu głównego naśladowanego dyskursu (w tym przypadku dyskursu politycznego) do dyskursu komicznego. Parodyści, konstruując swoje utwory humorystyczne, imitują wybrany dyskurs wraz z jego tekstami, gatunkami, charakterystycznymi figurami retorycznymi, symbolami zarówno werbalnymi, jak i pozajęzykowymi. Nawiązania tego typu są podstawą wszystkich parodii, z natury mających charakter interdyskursywny. Drugi typ gier dotyczy odwołań do innych dyskursów, występujących w parodii jako dyskursy poboczne. W analizowanych tekstach wydarzenia polityczne łączą się z elementami innych, obcych sfer, np. rozrywki czy historii. Dzięki takiej kontaminacji tworzone są paralele między dyskursami przedstawionymi w parodii i wytwarzane są nowe znaczenia. Rezultatem gier obu typów jest nie tylko osiągnięcie efektu komicznego, ale również odkrycie mechanizmów, które kształtują imitowany dyskurs. Parodia, posługując się zapożyczonymi schematami, odsłania więc te znaczenia, które w oryginalnych tekstach i wypowiedziach pozostawały poza obszarem wyrażenia.

Bibliografia

- Balbus, Stanisław. *Między stylami*. Kraków, Universitas, 1996.
- Bartmiński, Jerzy. „Tekst jako przedmiot tekstologii lingwistycznej”. *Tekst. Problemy teoretyczne*. Red. Jerzy Bartmiński, Barbara Boniecka. Lublin, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 1998, s. 9–25.
- Bartmiński, Jerzy, Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska. *Tekstologia*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 2009.
- Beloglazova, Elena. „Polidiskursnost' kak osobyj issledovatel'skij fokus”. *Izvestiâ Sankt-Peterburgskogo universiteta èkonomiki i finansov*, 3, 2009, s. 66–70.
- Charaudeau, Patrick, Dominique Maingueneau, red. *Dictionnaire d'analyse du discours*. Paris, Editions du Seuil, 2002.
- Ciesek, Bernadetta. *Dyskursy dyskryminacji i tolerancji w przestrzeni publicznej współczesnej Polski (wartości, postawy, strategie)*. Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2018.
- Dijk, Teun Adrianus van. „Badania nad dyskursem”. *Dyskurs jako struktura i proces*. Red. Teun Adrianus van Dijk. Przeł. Grzegorz Grochowski. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 2001, s. 9–44.
- Duzak, Anna. *Tekst, dyskurs, komunikacja międzykulturowa*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 1998.

- Gajda, Stanisław. „Współczesny polski dyskurs naukowy”. *Dyskurs naukowy – tradycja i zmiana*. Red. Stanisław Gajda. Opole, Uniwersytet Opolski, Instytut Filologii Polskiej, 1999, s. 9–17.
- Goribunova, Mariâ. „O ponâtii «dyskurs» v otečestvennom rečevedeni”. *Znanie. Ponimanie. Umenie*, 3, 2008, s. 161–164.
- Grzmil-Tylutki, Halina. „Francuska analiza dyskursu a badania kontrastywne”. *Tekst i Dyskurs – Text und Diskurs*, 5, 2012a, s. 223–230.
- Grzmil-Tylutki, Halina. „Francuska analiza dyskursu i jej recepcja w Polsce”. *Oblicza komunikacji 5. Analiza dyskursu centrum – peryferie*. Red. Tomasz Piekot, Marcin Poprawa. Wrocław, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2012b, s. 45–59.
- Kępa-Figura, Danuta. „Gry językowe w polskich telewizyjnych serwisach informacyjnych jako przejaw fatyczności i sprawczości współczesnej komunikacji medialnej”. *Medialingvistika*, 5 (3), 2018, s. 366–379.
- Labocha, Janina. *Tekst, wypowiedź, dyskurs w procesie komunikacji językowej*. Kraków, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2008.
- Lisowska-Magdziarz, Małgorzata. *Analiza tekstu w dyskursie medialnym: przewodnik dla studentów*. Kraków, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2006.
- Litvinenko, Anna, Florian Toepfl. „The *gardening* of an authoritarian public at large: How Russia’s ruling elites transformed the country’s media landscape after the 2011/12 protests”. *For Fair Elections. Publizistik*, 64, 2019, s. 225–240.
- Maingueneau, Dominique. *Discours et analyse du discours: Introduction*. Paris, Armand Colin, 2014.
- Meduza. *Kak uhodit’ ot otveta naneudobnye voprosy. Master-klass Putina*. 05.06.2018. Web. 06.06.2023. <https://www.youtube.com/watch?v=J0aNpyo5E80>.
- Piekot, Tomasz. „Lingwistyka i socjologia wobec podejścia Teuna van Dijka”. *Dyskurs w perspektywie akademickiej: materiały z międzynarodowego okrągłego stołu, 3-5 kwietnia 2009 r., Mińsk, Białoruś*. Red. Irina Uchwanowa-Szmygowa et al. Olsztyn, Centrum Badań Europy Wschodniej Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, 2014, s. 23.
- Sładkiewicz, Żanna. „Kognitywno-pragmatyczne i kross-kul’turne mechanizmy sozdaniâ komičeskogo efekta v žanre političeskoi parodii”. *Przegľad Rusycystyczny*, 4 (152), 2015, s. 116–132.
- Stepanov, Ūrij. „Al’ternativnyj mir, Diskurs, Fakt i princip Pričinnosti”. *Źyjk i nauka konca XX veka*. Red. Ūrij Stepanov. Moskwa, RGGU, 1995, s. 35–73.
- Usy Peskova. *Medvedev prizval otmenit’ bednost’*. 02.07.2019. Web. 15.06.2023. https://www.youtube.com/watch?v=H_fnrUvxlac.
- Usy Peskova. *Putin o mitingah | PTN v PTN*. 16.08.2019. Web. 10.06.2023. <https://www.youtube.com/watch?v=WOFLgLeAM1s>.
- Vorkačev, Sergej, Elena Vorkačeva. „Diskurs i ego tipologiâ v rossijskoj lingvistike”. *Aktual’nye problemy filologii i pedagogičeskoi lingvistiki*, 3, 2019, s. 14–21.
- Wu, Jianguo. „Studies on interdiscursivity”. *Sino-US English Teaching*, 9, 2012, s. 1312–1317.
- Wu, Jianguo. „Understanding interdiscursivity: A pragmatic model?”. *Journal of Cambridge Studies*, 6 (2–3), 2011, s. 95–115.
- Zaharenko, Irina et al. „Precedentnoe imâ i precedentnoe vyskazyvanie kak simvol’y precedentnyh fenomenov”. *Źyjk, soznanie, kommunikaciâ: Sbornik statej*. Red. Viktoriâ Krasnyh, Andrej Izotov. Moskwa, Filologiâ, 1, 1997, s. 83–103.
- Zapovednik. *Kak ponizit’ vysokij uroven’ nenavisti – „Zapovednik”, vypusk 170, sūžet 2*. 18.05.2021. Web. 16.05.2023. https://www.youtube.com/watch?v=cH99j_UwY8Y.

Źródła rysunków

Rys. 1. Web. 06.06.2023. <https://www.youtube.com/watch?v=J0aNpyo5E80>.

Rys. 2. Web. 15.06.2023. https://www.youtube.com/watch?v=H_fnrUvxIac.

Rys. 3. Web. 10.06.2023. <https://www.youtube.com/watch?v=WOFLgLeAM1s>.

Rys. 4. Web. 16.05.2023. https://www.youtube.com/watch?v=cH99j_UwY8Y.